

Исидора Г. Бјелаковић*
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет у Новом Саду

ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ У ИСТОРИЈСКОМ ТЕРМИНОЛОШКОМ РЕГИСТРУ СРПСКИХ КЊИЖЕВНИХ ЈЕЗИКА 18. И 19. ВЕКА

Полазећи од чињенице да се темељи историје као модерне научне дисциплине у српском културном кругу постављају у 18. и 19. веку, а имајући у виду улогу коју је интеркултурални лексички трансфер имао приликом формирања термино-система српског књижевног језика, у овом истраживању пажња је усмерена на терминолошке позајмљенице, регистроване у одабраним публикацијама о светској и националној историји, објављеним током 18. и 19. века на једном од српских књижевних језика овог периода, како би се утврдило њихово порекло, као и повезаност са одговарајућим тематским пољима и културно-историјским контекстом описаним у анализираној грађи. Посебна пажња посвећена је изменама у термино-апарату на хронолошкој оси, као и идентификацији периода (уколико то грађа омогућује) у којем је дошло до стабилизовања оног сегмента посведоченог терминолошког фонда страног порекла који је активан и данас у српском језику.

Иако су историографска дела током 18. века писана у основи на славенизираном руском књижевном језику, са већим или мањим степеном србизације, у њима је регистрован незанемарљив број стране интернационалне лексике (нпр. монархија, историја, политика, привилегија, конфирмација, секретар, команда, армија, офицер, капитан и др.), која ће након адаптационих процеса, мање или више изражених, стабилизovati своју употребу у српском књижевном језику и бити активни део савременог лексикона. У питању су термини засновани на грчким и латинским основама, те галицизми и италијанизми. С обзиром на то да су дате форме често први пут посведочене управо у 18. веку, може се закључити да су наведене публикације, веома популарне и међу српским становништвом, одиграле извесну улогу у њиховом пласирању и инкорпорирању у српски лексички систем.

Већина забележених грецизама показује високу фреквенцију и стабилност у систему у читавом анализираном периоду, а живи и данас у српском језику. Оваква је ситуација и очекивана будући да се дати термини односе или на хришћанство, које се у српском духовном кругу од самих почетака развијало под окриљем византијске културе и грчког језика, или на државно и друштвено уређење, при чему дате форме често имају статус интернационализама.

Немали број посведочених германизама, нарочито оних који се односе на војно уређење, нису се одржали у систему савременог српског језика (нпр. обрстер, оберстер, обрист-лајтнант, фрајкор, форпоста и сл.), на шта упућује и податак да је њихов број већи у текстовима из 18. века, када је учешће српског становништва у војним снагама Хабзбуршке монархије било далеко израженије. Како је овај утицај слабио, и лексика се повлачила.

* isidora.bjelakovic@gmail.com

Већина турцизама и оријентализама посведочених у анализираној грађи данас у српском језику има статус застареле лексике. Изузетак представљају термини из тематског поља религије.

Славенизми су у честој употреби до средине 19. века, да би се у тексту из 1864. г. појављивали у занемарљивом броју. Овакав развој статуса славенизама међу историјским терминима одлично илуструју два превода Л. Ранкеа (из 1830. и 1864). С обзиром на то да је дело *О Сербској буњи* (1830) писано доситејевским типом језика, појава славенизама и хибрида у њему сасвим је очекивана. С друге стране, у *Историји српске револуције* (прев. С. Новаковића из 1864) јавља се занемарљив број славенизама и хибрида (нпр. попечитељ, совјетник, столица), што не изненађује, јер је ово дело писано народним језиком вуковског типа. Бројни славенизми временом су доживели већи или мањи степен србизације, што публикација из 1864. г. и показује: нпр. нападјеније (1754, 1795, 1826, 1827, 1830, 1833, 1847) / нападање (1864). Овај процес приметан је и у тексту из 1852, у којем су, поред ређих славенизама, уочене и форме попут: војевање, борење, заповест, освојавање, а уочена је и коегзистенција славенизама и домаћих речи или турцизама: нпр. сраженије : битка, јуриш : нападеније и сл. Поред тога, књижевнојезичка поставка у *Првој години српскога војевања на даије* В. Караџића (1828) утицала је на то да славенизми у овом тексту нису забележени.

Имајући све наведено у виду, може се закључити да је основни терминолошки слој који је активан и данас у српском језику стабилизован од шездесетих година 19. века. Ипак, формирање српског књижевнојезичког лексикона у домену историјске терминологије, те однос домаће и стране лексике у њој моћи ће јасније да се анализира тек након увида у ширу грађу, која ће подразумевати и публицистику и архивску документацију.

Кључне речи: историјска терминологија, позајмљенице, 18. и 19. век, српски језик.

ЛИТЕРАТУРА

- Биржакова Е. Э., Войнова Л. А., Кутина Л. Л. *Очерки по исторической лексикологии русского языка XVIII века. Языковые контакты и заимствования.* Ленинград: Академия наук СССР Институт русского языка, 1972.
- Бјелаковић И., Зорић М. „Лексички славенизми и питање жанра у славеносрпском језику.” *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, LXIX/2 (2021): 389–404.
- Јовановић, В. *Српска војна лексика и терминологија.* Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016.
- Зорић, М. С. „Неколико речи о статусу и идентификацији славенизама.” *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 61/3 (2013): 811–818.
- Ивић, П. „Домаћи и страни елементи у терминологији друштвеног, економског и правног живота у средњовековној Србији.” *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 6/1 (1977): 253–264.
- Ивић, П. „Развој терминологије у језику средњовековних Срба.” *Глас САНУ*, CCCXXV, књ. 11 (1980): 63–70.
- ВМ: Михајловић, В. *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду.* I–II. Нови Сад: Матица српска, 1972–1974.

- Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. *Толковый словарь русского языка*. Москва: Российская академия наук, 1997.
- ПЕРСЈ: Лома, А. (ур.). *Приручни етимолошки речник српског језика*. Том 1. Београд: Институт за српски језик САНУ, Етимолошки одсек, 2023.
- РКСС: Даничић, Ђ. *Рјечник из књижевних старина српских*. I–III. Биоград: Државна штампарија, 1863–1864.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика I–VI*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска. 1969–1976.
- Сорокин Ю. С., Биржакова Е. Э. и Кутина Л. Л. *Словарь русского языка XVIII века*. I–XIV. Ленинград: Наука, 1984–2005.
- *
- Babić, S. „Njemačke prevedenice u hrvatskom ili srpskom jeziku.” Београд – Нови Сад: *Лексикографија и лексикологија. Зборник радова*, 1984, 9–14.
- Filipović, R. *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: JAZU, 1986.
- MZ: *Enciklopedijski leksikon. Mozaik znanja. Istorija*. Beograd: Inter pres, 1970.
- OED: Simpson J., Weiner E. (eds.) *The Oxford English Dictionary*. – Second Edition. Clarendon Press, 1989.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. I–XXIII. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- Skok, P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1–4. Zagreb, 1971–1974.
- Teich, E. *Text, Translation, Computational Processing*. De Gruyter Mouton, 2003.
- Thomason S. G. *Language contact. An Introduction*. Washington: Georgetown University Press, 2001.
- Thomason S. G., Kaufman T. *Language contact, creolization and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press, 1988.
- Tomović, N. *Jezici u kontaktu: engleski i srpski*. Beograd: Filološki fakultet, 2024.
- Turk M., Opašić M. „Kulturno-povijesni kontekst kalkiranja u hrvatskome jeziku.” *Kroatologija*, 1 (2010): 300–315.
- Šipka, D. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska, 1998.
- Winford, D. *An Introduction to Contact Linguistics*. Blackell Publishing Ltd., 2003.
- Wytalisz, A. „Linguistic Globalization as a Reflection of Cultural Changes.” *Journal of Global Awareness*, Vol. 11/1 (2011): 1–11.
- Zgusta, L. *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svjetlost, 1991.